

Lezing zonder titel of: De vleugels van het verstand

*Ons theater beleeft een unieke periode, ook Europees gezien.
Johan Tielemans over het theater in Nederland en Vlaanderen,
over theaterkritiek en over de jury's van het Theaterfestival.
Een gepassioneerde lezing voor Thersites,
de vereniging van theatercritici.*

Ik wilde dat ik zonder problemen zeggen kon: "Ik blijf waar het verstand zijn vleugels roert", en, met deze woorden van Thersites in gedachte, zou ik willen de plaats weten WAAR het verstand zijn vleugels roert, en daar met graagte vertoeven. Als het over theater gaat, en nog sterker, of nog gevaarlijker over theaterkritiek, is in een eerste opwelling de neiging groot om vloekend en scheldend als Thersites de eigen tenten elders op te slaan, want het gaat niet om verstand maar om meningen en emoties.

Als het verstand zijn vleugels roert, dan veronderstel ik, naief en zo onschuldig als Wagners reine Tor, dat de subjecten, die sporen laten zien van zich roerende vleugels, ook weten waarover zij het hebben. Een subject heeft een object om mededelingen over te doen. Thersites, mijn beste, ik wil even een experiment wagen door een vraag te stellen: als ik interesse opbreng voor wat een acteur presteert, moet ik het mij beklagen of moet ik mij gelukkig prijzen dat ik in oktober 1955 niet in de theaterzaal in Rotterdam zat? Vreemde vraag, misschien, maar het antwoord in positieve of in negatieve zin, kan ik alleen vinden in geschriften van critici van toen. Er was daar, zo lees ik, in Rotterdam te zien: Ton Lutz, die bleek gewerkt te hebben met grote gevoeligheid en scherpe intelligentie, en zijn vertolking was ontroerend. Tenminste dat vertelt Ben van Eyssesteijn mij; Anton Koolhaas vond Ton Lutz die avond echter te kleurloos. Ik lees daarnaast dat Lutz van de zwakke rol maakte wat er te maken was. Maar Jeanne Van Schaik-Willing vond dat Lutz de onhandigheden van de tekst niet wist weg te spelen, en dat er veel meer in de rol zat, dan wat hij er uit wist te halen. Ev. Grolle zag dan weer een andere Ton Lutz, want, zo

weet hij te melden, de rol was uitnemend weergegeven als een zwakke figuur.

Naast Lutz was er die avond ook de jonge Ina van Faassen te zien. Volgens een bepaalde bron had zij wel het juiste type voor het personage, maar kon ze de rol niet helemaal aan. H.A. Gomperts daarentegen vond dat Ina van Faassen eindelijk kon laten zien, wat zij kan. In de rol moet ze volwassen zijn en teder, fel en wanhopig, en, zegt Gomperts: "Dat was ze helemaal". Cor van der Lugt-Melsert had bij Van Faassen zich verbaasd afgevraagd hoe men er toe gekomen was om een zo moeilijke rol aan een jonge vrouw op te dragen, die de kunst van het toneelspelen blijkbaar nog zo weinig machtig was. Haar optreden was onbeheerst, en diletantisch. Jeanine van Schaik-Willing is veel genuanceerder want zij vond dat Van Faassen in de twee eerste bedrijven overtuigend was, alleen de zelfmoord van het slot 'ging boven haar macht'. Iemand anders vond dat ze echter de rol 'met onmiskenbaar begrip' gespeeld had. Anton Koolhaas spreekt over 'een bijzonder goede creatie' van Faassen. Zij en haar jonge tegenspeler, schrijft hij, hadden veel sympathie van het publiek, 'omdat in beider spel de kans op een treffende herinnering besloten lag.'

Die jonge tegenspeler waarover Anton Koolhaas het heeft, was Hans Croiset. Hij wordt sterk geprezen door Jeanne van Schaik-Willing: "een vrijwel ideale vertolking" zo luidt het. Maar Elsa den Hertog zag een jonge man 'die kampte met zijn ongeschikt type.' De rol wil een vreemde, overgevoelige jonge man, maar 'dat kan niet makkelijk aannemelijk gemaakt worden door een fors acteur, die er veel ouder uitziet dan negentien jaar en een zware broststem heeft.' (Plezierig detail: toen ik onlangs

Hans Croiset sprak over deze opvoering, vertelde hij mij dat hij toen negentien jaar was, zodat we moeten concluderen dat op de bühne iemand van negentien er niet overtuigend als iemand van negentien uitziet. Een paradoxale situatie, zal ik maar zeggen, die als ideaal uitgangspunt kan dienen om ingewikkelde theorieën te spinnen over het realistische en het mimetische op het toneel. Maar dat is vandaag mijn onderwerp niet, zodat ik nog even in het Rotterdam van 1955 wil blijven vertoeven, waar E. Grolle toen zei: "Hans Croiset weet dit zo meesterlijk uit te beelden dat hem waarlijk de lauwerkrans van de avond toekomt."

Thersites, mijn goede vriend, ik vraag u, ten tweeden male, had ik in oktober 1955 in Rotterdam moeten aanwezig zijn op de creatie van *Een Bruid in de Morgen*, of kon ik beter thuis gebleven zijn om een boek te lezen, want televisie was er toen nog niet, of een pint zijn gaan pakken, om rond de toog te gaan speuren naar het zich roeren van de vleugels van het verstand?

Is er een uitweg uit deze verwarring? Is de toestand van 1955 iets uit het verleden, toen theaterkritiek schrijven blijkbaar werken met de natte vinger was? Weten wij, de leden van Thersites, nu iets meer? Doen wij nu wat anders, en belangrijker nog: doen we het nu beter?

Het toevallig aangehaalde voorbeeld doet me natuurlijk naar mezelf terugkeren, want ook ik verklaar, opper, protesteer en mopper als het over de acteursprestaties gaat in de vele opvoeringen die ik jaarlijks zie. Is dat meespreken met de verwarring of geschiedt nu alles met een verblindende klaarheid? Laat ik voor het gemak van mijn betoog van de ingebeelde situatie uitgaan, dat ik drie jaar geleden zeker was van wat ik zag, en dacht en verdedigde. Waarom drie jaar geleden? Omdat dan iets verschrikkelijks is gebeurd, want toen belde Arthur Sonnen me op en vroeg of ik voor drie jaar in de selectiejury van het Theaterfestival wilde zetelen. Ik heb dat toen aanvaard en sedertdien is opvoering na opvoering, discussie na discussie, selectie na selectie mijn naïviteit pijnlijk verdwenen: neen, eenduidig is er niets meer, en alleen met alerte twijfel kan ik nog spreken. En omdat duidelijk te maken, wil ik het nu hebben over die ervaring binnen de jury, ook al zijn de leden van de jury gebonden door een dure eed van discretie.

Maar eerst een uitweiding.

Hou je van mij?

Een kunstenaar presenteert een object, en hij of zij hoopt dat het object tenminste één